

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 12,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v Vrienden van Sonsbeek. De Vereniging is door de fiscus erkend als "Algemeen Nut Beogende Instelling".

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester) tel. 443 14 02, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/gidsen/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Jaap Nieuwenhuis, Aaltje Koopman, Wim Roddenhof.

Foto voorpagina: 'The Mystery of Fertility', in De Steile Tuin.
Het Sonsbeek2008-objekt van het Zwitserse kunstenaarsduo Gerda Steiner & Jörg Lenzlinger. Het felroze, groeiende kunstmestkristal lijkt gevoed te worden door oud tuingereedschap. In werkelijkheid zorgden Arnhemse volkstuinders voor de groei van de zoutkristallen. De foto is van Sophia Mooldijk.

Sonsbeekpark

Het is een mooie, zomerse avond. De lucht boven Arnhem kleurt oranje-rood. Ik loop naar mijn lievelingsplekje; het vleermuizenbankje bij de Grote Vijver. Het wordt donker. Opeens fladdert er een kleine vleermuis langs mijn hoofd. Er volgen er meer... Als het te donker is om de diertjes nog te zien, loop ik verder. Op de Koude Vijver drijft en stille witte vorm: de zwaan.... Een uiltje roept, er ritselt iets: muisjes?

Het park is van de dieren, vind ik, en van de rustige, genietende wandelaars. Daarom mijd ik de drukte, vooral evenementen zoals de muziekmiddagen op de Ronde Weide. Een aardige traditie, maar - net als de Theaterboulevard - veel te luidruchtig voor mij. Ook bij het Grandeuralfabet van Sonsbeek 2008 heb ik een groot vraagteken gezet: waarom moet al die Kunst zo nodig weer terug naar het park?

Vele, vele voetstappen zullen gras en bloemen vertrappen en nieuwe, zinloze paden scheppen. Waarom mogen al die Grandeurkunstwerken de lelijke betonkolossen in onze stad niet opsieren? Een prima uitdaging voor de kunstenaars van wie een groot aantal duidelijk in de bizarre, moderne metropool geïnteresseerd is.

Vele kennissen heb ik inmiddels langs de Sonsbeekbeelden geleid; op enige afstand van de groepen scholieren en van de kunstminnaars-met-het-gidsje-in-de-hand.

Maar 's avonds loop ik naar mijn vleermuizenbankje, en weet dat ik ze zal missen als ze 'straks' weer weg zijn. Vooral mijn favoriet: de imposante - uit afvalmateriaal vervaardigde - notabelen van Sumégné.

Clarien van Harten

DE EXPOSITIE Sonsbeek 2008

Kijk, een tuinhuis waaruit harken, schoffels, spades, schepjes groeien
En waar binnenin de mooiste roze woekerschimmels bloeien
En wie ligt daar voor de Villa blinkend in het licht te zonnen?
't Is de vadsig luie koning starend naar wat lome koeien

Als een luchtschip hangt organisch in het bos een tros ballonnen
Oude flessendoppen zijn tot rododendrondek gesponnen
En de Afrikaanse grijsaards zien hoe wij met afval knoeien
Waaruit zij zijn opgetrokken: roestig wijze dorpsbaronnen

Sonsbeek voert ons naar de wortels van ons alledagstheater
Waarin alles wat van waarde is, verzand lijkt in de sleur
Brengt ons weer naar de essentie tussen bomen, gras en water

Sonsbeek trekt in ons verstarde denken, voelen, zien een scheur:
Waar je loopt en om je heen kijkt, tot in elke uithoek staat er
lets wat aanzet tot gepeinzen, tot verrukking en grandeur

Cees van der Pluijm

Hoe nu verder met kunst in park Sonsbeek?

Sonsbeek 10 achteraf

De tiende Sonsbeektentoonstelling Grandeur zit er een maand nadat we dit schrijven op. Blikten we in de vorige afleveringen terug naar exposities in voorgaande jaren, dit keer proberen we de prestaties van curator Anna Tilroe aan de hand van publicaties in vogelvlucht te overzien.

Het jaar 2008 is het jaar van Barack Obama als presidentskandidaat voor de Democraten; Fidel Castro (Cuba) en Poetin (Rusland) treden af; 60.000 slachtoffers bij aardbeving in China, waar later de Olympische Spelen worden gehouden; Karadzic gearresteerd; Soeharto (Indonesië), Edmund Hillary (Mt. Everest), Hugo Claus, Kees Fens, Solzjennitsyn en Riek Schagen (Saartje) in tv-programma Swiebertje overlijden.

Lang voordat Sonsbeek 10 is afgesloten, is de discussie op gang gebracht over een volgende tentoonstelling. Vanaf zomer 2006 hebben we in dit blad een bijdrage daaraan geleverd door personen aan het woord te laten die elke Sonsbeekexpositie tot nu als een op zichzelf staande manifestatie beschouwden. Anders gezegd: continuïteit ontbreekt. Wil 'Sonsbeek' blijven meetellen als dé internationale kunsttentoonstelling in de open lucht in Nederland, dan zou er nu eindelijk eens een bureau moeten blijven bestaan waar kennis van voorgaande evenementen opgeslagen is en waar contacten onderhouden worden. Dat scheelt bovendien veel tijd in de voorbereiding, waar nu regelmatig haastwerk nodig is.

Landelijke recensies

Voorafgaand, tijdens en na de Sonsbeektentoonstellingen is de kloof tussen het park en zijn beelden en de stad met zijn publiek steevast een wekerend thema geweest. In de Volkskrant van 19 juni schreef Domeniek Ruyters dat om die reden de processie met draaggilden in de Arnhemse binnenstad door Anna Tilroe is bedacht. Ze meent dat de optocht 'één grote openbare healing' is geweest. Anne Berk van het Financieel Dagblad blijkt een fan van Anna Tilroe. Die heeft met de kunstprocessie de juiste snaar van het publiek geraakt en 'is oprecht bezig de harten van de mensen te veroveren'. Tilroe voelt volgens haar haarfijn aan dat 'men meer (wil) dan pret, meer dan consumeren en leeg vermaak'. Berk meent dat het vernieuwende van Sonsbeek niet zozeer schuilt in de werken zelf als wel 'in het betekenisvolle kader waarin ze worden gepresenteerd'.

De sfeer rond Grandeur, de titel die Tilroe aan Sonsbeek 10 meegaf, was 'messiaans', meent Ruyters. in De Volkskrant. Dat loopt aardig in de pas met een huidige trend in de hele kunstwereld. Maar Anna Tilroe is geen meeloopster, haar boodschappen over de rol van de kunst, die ze zelf het liefst visioenen noemt, zijn in haar artikelen en boeken al jaren van dit kaliber. Ruyters' eindoordeel: Sonsbeek 10 is 'boven alles een optimistische niks-aan-de-hand beeldtentoonstelling, gewoon in het park, zonder ingewikkeld gedoe met kunst'. Van het idee van de conservator om kunst en publiek, park en stad dicht bij elkaar te brengen, is volgens haar toch niet veel terechtgekomen. De beelden staan er in het park 'verweesd' bij. 'Ze zijn soms prachtig (...) maar je vraagt je wel af wat de kunst er te zoeken heeft als ze wil communiceren met brede lagen van de samenleving'. En: 'De voelbare kloof tussen park en stad, kunst en samenleving (...) blijft ook in Sonsbeek 10 onverminderd voortbestaan. Ook de processie heeft dat gat niet kunnen dichten'.

Affiche Sonsbeek 2008.

Promotioneel vond men de titel 'Sonsbeek2008' beter dan 'Sonsbeek10'. Daarmee verdween het jubileumkarakter van de expositie. Aan de titel voegde curator Anna Tilroe haar ambitie 'Grandeur' toe. Het logo is een S van Sonsbeek, die ook een G is van Grandeur. Beeldmerk op affiches en promotiepamfletten was de chapeau, de hoge witte hoed met het logo. Net als in 2001 was ontwerpstudio Thonik van Thomas Widdershoven en Nikki Gonnissen uit Amsterdam verantwoordelijk voor de visuele communicatie. De grote catalogus werd samengesteld door kunstenaar Cornel Bierens. Veel schitterend beeldmateriaal, maar wat zweverige teksten. Gelukkig vindt de geduldige lezer achterin ook de feitelijke informatie over de kunstenaars en hun werk. Een vondst is het handzame en mooie bezoekersgidsje dat met € 2,50 zo prettig geprijsd was dat het voor veel bezoekers als vrijwillig toegangskaartje dienst deed. Na een beperkte eerste oplage kwamen er herziene vervolgdrukken met de foto's van de echte kunstobjecten in het park en een adviesroute door het park. Het expositieterrein beperkte zich tot Sonsbeek zodat de expositie van 26 objecten in 3 uur goed te belopen was.

Stephen Wilks - Untitled (2008).

Geboren in Bridgewater (UK, 1964) en opgeleid in Kent, Parijs en Amsterdam. Het Sonsbeek2008-kunstwerk is onderdeel van zijn meerjarige project 'Trojan Donkey'. In 2001 publiceert hij foto's 'Travel with my donkey' waarop hij door stad en land zwerft met een stoffen ezels op zijn rug. Het project omvat nu zeven levensgrote stoffen ezels gedragen door menselijke figuren. De ezels trekken van stad naar stad en logeren op vertrouwde adressen. In hun buik dragen ze foto's, CD's, verhalen en voorwerpen mee uit de bezochte landen. Af en toe treden ze in de openbaarheid op exposities en evenementen. Ook andere symbolische dieren heeft hij in stof meer dan levensgroot in kunstwerken opgenomen: ratten, schapen, en vooral varkens. Een spraakmakend voorgaand project van Wilks was 'Animal Farm' geïnspireerd op het boek uit 1945 van George Orwell die daarin politieke manipulaties (in de communistische dictatuur) aan de kaak stelt en belachelijk maakt. Grote stoffen varkensfiguren uit dat project Animal Farm waren op de parallelexpositie 'Carried away / Processies in de kunst' in het Arnhemse museum te zien.

Wilks is de enige Sonsbeek2008-kunstenaar met ervaring in parades/processies. Zijn Animal Farm, met name de varkensdictator Napoleon, heeft aan parades deelgenomen in Venetië, Leuven, Aalst en Berlijn. Vanaf 1994 heeft Wilks geëxposeerd in Frankrijk, Nederland (Amsterdam 1996), België en Duitsland. Hij nam ook deel aan groepsexposities in o.a. Japan, Engeland en Italië.

Anna Tilroe heeft zich niet gehouden aan een aantal voornemens die ze neerlegde in een bid-book voor Sonsbeek 10, zo herinnert Lucette ter Borg zich in NRC-Handelsblad van 18 juni. Een persbericht van de gemeente Arnhem meldde op 26 juni 2006 al dat de kunstwerken 'op gezette tijden' hun plaats in het park zouden verlaten. Dat is één keer gebeurd en een aantal producties viel niet eens te dragen, aldus Ter Borg. Frank van der Weide, verwoed criticaster van de vorige conservator Jan Hoet, liet zich dit keer inpakken door Anna Tilroe. Hij heeft dan ook een rolletje gekregen in het organiseren van lezingen en debatten. Van der Weide bejubelde het concept van de processie als 'volstrekt uniek voor de wereld'. (De Gelderlander 19-05-2007). Zo werd dat ook uitgedragen door de artistiek directeur en haar achterban. Ter Borg weet wel beter. Er zijn vaker van dit soort processies gehouden. De bekendste kreeg aandacht in 2002 bij de tijdelijke verhuizing van het MoMA, het Museum of Modern Art in New York.

Ter Borg schrijft in NRC-Handelsblad dat Tilroe dertig kunstwerken wilde presenteren en dat het er 26 werden. In de catalogus, onder meer samengesteld door Cornel Bierens, de partner van Tilroe, wordt daar naar de mening van Ter Borg een portie gebakken lucht omheen verzonnen. Sonsbeek 10 mag dan als titel 'Grandeur' gekregen hebben en de 'menselijke grootsheid' onder de aandacht hebben willen brengen, de scribente van NRC-Handelsblad kon daarvan weinig tot niets in het park terugvinden. Hoogtepunten, geredeneerd vanuit de ideeënwereld van Tilroe, zijn voor haar de ballonnenconstructie in het bos van Tomas Saraceno en het tuingereedschap met felgekleurde kristallen in een tuinhuisje aan de rand van de Steile Tuin van het Zwitsers koppel Stein en Lenzlinger. Daar spreekt haars inziens grandeur uit.

Met de persoon die de catalogus samenstelde, komen we op een ander punt. In hoeverre zijn de plaatselijk/regionale mogelijkheden bij de voorbereiding en uitvoering van Sonsbeek 10 voldoende uitgebuit? Dat is immers nog een kans om het plaatselijke draagvlak te vergroten. Bij voorgaande exposities bleek veelvuldig dat de curator voor hand- en spandiensten gebruik maakte van het eigen netwerk. Daar kwam nauwelijks iemand uit de regio Arnhem aan te pas. Ook dit keer lijkt er geen uitputtende inventarisatie te zijn gemaakt. Een voorbeeldje: het bezoe-

kerscentrum kent al jaren gidsen die (groepen) personen rondleiden door het park. Voor Sonsbeek 10 zijn ze niet gevraagd. In plaats daarvan werd de werving toevertrouwd aan een uitzendbureau.

Publiek en service

Het streven om de ingrijpende renovatie van ons Bezoekerscentrum vóór de opening klaar te hebben, is net gelukt. Het gebouw kon hierdoor dienen als ontvangstruimte en informatiecentrum en werd een levendig verzamelpunt. Dat de barometertomhoog werd gestuwd, spreekt vanzelf. Aan de entree naar het Bezoekerscentrum had Sonsbeek 10 wel iets meer grandeur mogen verlenen dan een paar wimpels en een doek met de titel van de expositie. Herman Hofman, oud-gemeentesecretaris, regelmatig betrokken bij de voorbereiding van voorgaande Sonsbeekexposities en in deze kolommen nogal eens opgevoerd, maakt een compliment aan de tentoonstellingsorganisatie vanwege het feit dat de expositie en de entourage op tijd klaar waren. Ook de publiciteit en de aanpak zijn gezien de aantallen bezoekers volgens hem in orde geweest. Over de kwaliteit van de kunst is hij minder tevreden. "Ik loop elke dag in het park, omdat ik om de hoek woon en elke dag weer loop ik naar de grandeur te zoeken. Die zie ik nauwelijks. De kwaliteit van de werken is onder de maat."

Het is jammer dat het plan om een dependance te vestigen in het voormalig Riche, op de hoek van het Gele Rijdersplein, niet doorging. Zo'n plek had een fraaie voorpost voor Sonsbeek 10 en een doorlopende verbinding tussen binnenstad en park kunnen zijn. Daar hadden belangstellenden bijvoorbeeld de bezoekersgids aan kunnen schaffen, het handzame boekwerkje boordevol informatie, zelfs nog over de processie. Ter herinnering: vorige keren waren er meestal een folder en, zoals nu, de prijzige catalogus. De publieke belangstelling is veel groter dan bij voorgaande edities. Met nog drie weken te gaan heeft Sonsbeek 10 volgens de organisatoren al rond de 70.000 bezoekers geteld.

De processie was, ook dank zij het weer, met duizend deelnemers en 30.000 mensen langs de route die naar dit evenement kwamen kijken een geslaagd startschot. Op 21 september is er een afsluiting voor de leden van de draaggilden die de kunstwerken door de stad sjouwden en zo een lokale fanclub vormden voor deze tiende Sonsbeekexpositie. Deze vrijwilligers zullen 2008 in hun herinnering meedragen als het jaar van hún processie. En dat kunnen niet veel Gelderlanders hen nazeggen.

Rob van Otterloo

Bronnen: de Gelderlander 19-05-2007, NRC-Handelsblad 18-06-2008, de Volkskrant 19-06-2008, Financieel Dagblad 21-06-2008, archief L. Broer.

Rona Pondick – Head in Tree (2008).

Geboren in New York (1952) en daar een kunstopleiding gevolgd. Ze maakt opvallende objecten van glimmend roestvrij staal. Eerst hybride figuren, half dier (kat, hond, muis, aap, muskusrat, otter, vos) en half mens. Vaak met een mensenhoofd, haar hoofd. Daarna kwamen, ook in roestvrij staal, objecten die half plant (azalea, bonsaiboom, esdoorn) en half mens zijn. Met mensenhoofden, haar hoofd, bijvoorbeeld als de miniatuurknoppen in haar stalen bonsaibomen. De dierenfiguren zijn klein, tot 75 cm, de planten met takken tot 150 cm. De afgelopen tien jaar exposeerde ze in een reeks USA-staten, in Oostenrijk, Duitsland, Spanje, Nederland (Groninger Museum 2002), Frankrijk, Italië en Japan. Musea in een negen Amerikaanse staten, in Zweden en Israël hebben werk van haar aangekocht. De kwetsbare schoonheid 'Head in Tree' stond in Sonsbeek verstillend te schitteren in de kleine Forellenvijver met de donkere bomen. Klein en fijn. Het zou in Arnhem moeten blijven maar het was te duur.

Over beelden, bezoekers, hagel en een jonge linde

Op safari met de parkbeheerder. Eenmaal per kwartaal maken we met parkbeheerder Jeroen Glissenaar een rondje door de parken om de onderhoudsplannen en de toestand van de parken te bespreken. Dit maal hebben de sporen die het intensief gebruik tijdens Sonsbeek2008 in de parken nalaat onze speciale aandacht.

Parkbeheerder Jeroen Glissenaar was intensief betrokken bij de plaatsing van de beelden van 'Sonsbeek 10' in het park. Hij koos, samen met Anna Tilroe en de kunstenaars, de beste plekken. Daarbij lette hij op het transport van de beelden, de aanhechting aan de bomen en de te verwachten drukte. Mede door de veelvuldige regen in de afgelopen zomer is de grens van de 'belastbaarheid' van het park dicht benaderd. Plaatsen die veel te lijden hebben gehad van de drukte zijn te vinden rond 'The Ornamental Hermit' van Mathew Monahan, 'The Flying Greenhouse' van Thomas Saraceno en 'The Revelation Skull' van Charlie Roberts. Vooral de trap bij het laatste beeld had beter achterwege kunnen blijven, volgens Jeroen. Om het park tijd te geven voor herstel zullen desnoods bepaalde gedeelten worden afgebakend met takkenrillen.

Maar natuurlijk heeft hij genoten van alle aandacht voor zijn park. Zijn persoonlijke favoriet is het beeld 'Mettle Rite' van Eylem Aladogan, dat als een 'kathedraal' tussen de bomen staat. Ook 'The Lazy King' van Alain Séchas mag van hem op de weide voor de Witte Villa blijven liggen, al zou het beeld van hem wel wat groter mogen zijn. Sommige beelden liepen schade op tijdens de hagelbui van 22 juni. Ook veel bomen kwamen niet ongeschonden uit het noodweer. Met name oude eiken zijn nog steeds 'licht in de kruin' door al het verloren blad.

Vandalen hadden het kennelijk gemunt op de glazen bollen die, aan de bomen gehecht, de plaats van de kunstwerken aangaven. Ook de doeken van Hans van Houwelingen boven het monument van Hendrik Lorentz moesten het een paar keer ontgelden. Maar door intensief surveilleren en het afschermen van de beelden 's nachts bleef vandalisme binnen de perken.

Jeroen is blij met de jonge lindeboom die op 13 juni bij de Rentmeesterswoning is geplaatst (zie bijgaande foto). Deze 'Tilia Europaea' neemt de plaats in van de oude linde die ten offer viel aan de bouw van het watermuseum en aan de storm in januari 2007. De jonge linde werd in de processie op 8 juni meege dragen in plaats van de veel grotere linde die als 'Appearance of a Tree' van Michel François zweeft op de Engelse Berg.

Wat het verdere beheer van de parken betreft staat er niet zoveel schokkends te gebeuren. Jeroen heeft me beloofd dat ik mee mag als hij gaat 'blessen' in Zypendaal. De bomen die gekapt moeten worden, zullen dan worden gemerkt met een stip.

Rest nog het antwoord op de vraag van een bezoeker over de grote hoeveelheid algen in de beek en de vijvers. Deze wordt, volgens Jeroen, veroorzaakt door de steeds warmer wordende zomers. Verdere oorzaken zijn het afspoelen van voedingsstoffen, zoals 'mest' van de oevers door de vele regen en de overstort van het riool in Zypendaal. Ook het voeren van brood aan de vogels kan een rol spelen. Waterschap Rijn en IJssel zal regelmatig de algen verwijderen.

Gerard Herbers

“In den Engelschen smaak aangelegd”

Park Sonsbeek wordt gezien als hét voorbeeld van een park in Engelse landschapsstijl in Nederland. In de Romantiek komt deze landschapsstijl op in Europa. Met weelderige landschappen, grillige waterpartijen, donkere boomgroepen en hier en daar een koepel of een ruïne bootst men ongekunstelde, natuurlijke landschappen na. De Romantische tuinaanleg vormt een reactie op de strenge geometrische patronen van de Franse landschapsstijl uit de 16^e en 17^e eeuw.

Wie heeft in de 19^e eeuw die Engelse landschapsstijl van het huidige park Sonsbeek ontworpen en doorgevoerd? In opdracht van baron Van Heeckeren gaat buitenplaats Sonsbeek vanaf 1821 grondig op de schop. Maar wie is de tuinarchitect geweest?

Jarenlang twijfelden de deskundigen over wie in de 19e eeuw de ontwerper was van het Engelse landschap van park Sonsbeek. Kunsthistoricus Paul Beek (3) stelt dat “in de literatuur wel steeds de namen van de tuinarchitecten J.D. Zocher jr. en C.E.A. Petzold genoemd worden zonder dat men daarvoor enige documentatie aandraagt”. Bijvoorbeeld Kuyk (1), aangehaald in het LUW Rapport (2), schrijft dat Zocher “mogelijk in 1822 en 1823 werkzaam is geweest in Sonsbeek”. Reactie van de Wageningse vakgroep: “wat de aard van zijn adviezen was is niet bekend en daarom gaan we er niet verder op in”.

Eigendom Sonsbeek

In 1806, negen jaar na de aankoop, doet Sebastiaan Nederburgh zijn buitenplaats rond de Sonsbekermolen over aan Theodorus baron De Smeth die in 1808 ook de aangrenzende buitenplaats Hartjesberg koopt. De Smeth voegt de twee landgoederen samen onder de naam Sonsbeek. Dertien jaar later koopt Hendrik baron Van Heeckeren, getrouwd met de schatrijke bankiersdochter Elisa Williams Hope, het geheel. Niet gehinderd door financiële beperkingen breidt Van Heeckeren tussen 1821 en 1848 zijn grondgebied bij Arnhem uit door enorme aankopen. Hij verwerft terrein van de Amsterdamseweg tot aan de Hommelseweg, het gebied van de huidige stadswijken Burgemeesterswijk, Transvaal, Sonsbeekkwartier, St.Marten en Alteveer. En ook de Bakenberg, de Waterberg (huidige terrein NOM en Burgers' Zoo), heidegrond tot voorbij de Koningsweg (de huidige en voormalige militaire terreinen), een stuk van Deelen en van wat nu het Deelerwoud is. Buurman is baron Brantsen, eigenaar van de landgoederen Zypendaal en Gulden Bodem en van delen van Schaarsbergen. Direct na de aankoop laat Van Heeckeren het gebied dat wij nu kennen als park Sonsbeek grondig herinrichten volgens de Engelse landschapsstijl: vergraven van de beek, aanleg van vijvers, watervallen, bruggen, bossen, weiden, paden, belvédère, oranjerie, hertenkamp, moestuin, enz. Maar wie is de ontwerper en tuinarchitect? Paul Beek durft daarover in 1989 geen conclusie te trekken.

Stellige uitspraken

Bijna twintig jaar na het rapport van de Wageningse vakgroep en tien jaar na het boekje van P.M. Beek komt het prachtige boek “Sonsbeek, Stadspark van Arnhem” (4) uit. In deze Sonsbeek-bijbel is Frans Maas in zijn bijdrage getiteld “Het landschap in het dal van de Sint-Jansbeek” wél stellig over de bijdragen van de beroemde tuinontwerpers. Hij schrijft: “J.D. Zocher jr. heeft tussen 1821 en 1837 voor baron Van Heeckeren een nieuwe aanleg van Sonsbeek ontworpen en uitgevoerd. Helaas zijn er over dit ontwerp geen tekeningen meer beschikbaar. Maar het is duidelijk dat de aanleg van de valleituin in Stourhead in Wiltshire - ontstaan tussen 1740 en 1780 - een belangrijke invloed op Zocher heeft uitgeoefend. (...) De valleituin met de Grote Vijver in Sonsbeek is volgens dezelfde ontwerpprincipes opgebouwd. (...) Wel was dat 100 jaar later en er zijn geen klassieke tempels en bruggen meer maar wel een romantische grote waterval, een boerderij, een belvédère, een hertenkamp, verbindingslanen.” Volgens Maas heeft de Duitse tuinarchitect Petzold omstreeks 1865 ook gewerkt aan Sonsbeek. Zijn stijl met het accent op veel boomgroepen en open grasvelden zien we terug in zijn tekening van een beplantingsontwerp voor Gulden Bodem uit 1870 die wel bewaard is gebleven. Eind 19e eeuw heeft de bekende Nederlandse tuinarchitect Leonard Springer beplantingen van Zocher in Sonsbeek herzien door tulpenbomen en cypressen bij de theeschenkerij te laten planten, maar het patroon van het ontwerp van Zocher is bewaard gebleven.

Zochers' oeuvre

Onlangs verscheen een inventarisatie van het werk van de Haarlemse architect en tuinarchitect Jan David Zocher jr. van de hand van Josi Smit (5). Met een uitgebreide inleiding over leven en werk van Zocher jr, wiens vader, grootvader en zoon ook architect en tuinarchitect waren. Het is verleidelijk uit die inleiding te citeren, maar dat voert hier te ver. Dit boek is het nieuwste deel uit de reeks bibliografieën en oeuvelijsten van Nederlandse architecten en stedenbouwkundigen waarvan de Arnhemse kunsthistoricus Jan Vredenberg mederedacteur is.

Jan David Zocher jr., portret uit 1842 door A.D.Nett.

Zocher is buitengewoon productief geweest. Het boek vermeldt gegevens van ruim 120 gerealiseerde ontwerpen van Nederlandse buitenplaatsen, begraafplaatsen, parken, bruggen en gebouwen. Veel van die buitenplaatsen en parken zijn heel bekend en bestaan nog steeds. Maar veel van de gebouwen zijn inmiddels afgebroken. Zocher werkt vanaf 1821 in opdracht van Van Heeckeren aan park Sonsbeek. Het was zijn 14e opdracht. Hij had toen al ervaring met stadsparken in Haarlem, Den Haag en Arnhem (in 1817 een park op de geslechte stadswallen dat in 1835 is vervangen door de buitensingel van Aytink van Falkenstein). Later ontwerpt hij stadsparken in Schiedam, Leiden, Rotterdam en ten slotte Amsterdam (het Vondelpark 1864-1877).

Conclusie

Met verwijzingen naar (3) en (4) en twee nieuwere publicaties stelt Josi Smit dat Zocher vanaf 1821 in opdracht van baron Van Heeckeren in Sonsbeek architect was van de valleituin met de grote vijver, de waterval met grot, de hertenkamp en de belvédère, dus van de nog steeds bestaande kenmerkende onderdelen van het park. Zochers' inspiratiebron was de tuin Stourhead in Wiltshire van Henry Hoare II. Latere restauraties van Sonsbeek

zijn van de tuinarchitecten H.A.C. Poortman en L.A. Springer.

Ik weet niet wat Beek en de Wageningse wetenschappers inmiddels vinden maar ik stel voor dat we nu maar op gezag van Maas en Smit en hun mederedacteuren aannemen dat de kenmerkende onderdelen van park Sonsbeek zijn ontworpen door Jan David Zocher jr.

Luuk Broer

Literatuur:

- (1) G.A. Kuyk - *De geschiedenis van het landgoed Sonsbeek bij Arnhem - in: GELRE VII - 1914.*
- (2) Vakgroep Landschapsarchitectuur LU Wageningen - *Rapport over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem - Arnhem - 1979.*
- (3) P. M. Beek - *Huis Sonsbeek - uitg Waanders, Zwolle - 1989.*
- (4) P.R.A. van Iddekinge e.a. - *Sonsbeek, Stadspark van Arnhem - uitg Waanders, Zwolle - 1998. Alleen nog 2e hands te koop.*
- (5) Josi Smit - *J.D. Zocher jr (1791-1870) - uitg Stichting BONAS, Rotterdam - 2008. Te bestellen tel. 010-4401218, prijs € 27,50.*
- (6) *Stourhead (via Google) in de websites van Wikipedia en The National Trust*

‘Hakken! Hakken!’ riepen we bij het sleetje-rijden

Verre Vrienden

Vrienden van Sonsbeek die niet in of nabij Arnhem wonen. Hen laten we aan het woord in de serie Verre Vrienden, waarbij vooral het verleden een rol speelt.

Frederike Hoogendijk (49) woont nu tien jaar in Nieuw-Vennep. Ze is een dochter van de huisarts die een reeks van jaren aan de Sonsbeekweg praktijk hield. Sonsbeek laat haar niet los “Als er sneeuw ligt, zoals twee jaar geleden, ga ik met mijn zoon Pieter naar Arnhem. Waar kun je beter sleetje rijden?”

Altijd een eersterangs plek bij het vuurwerk op 30 april! Overdag al die gezellige spelletjes. Kastanjes en andere bosvruchten in het park zoeken. Op het standbeeld van Lorentz klimmen. Langs de fontein lopen. De waterval boven- en onderlangs lopen, want anders had je ‘m niet écht gezien. Vaak wandelen naar die leuke zandbak vlak achter de eerste boerderij in park Zypendaal.

Frederike Hoogendijk koestert veel herinneringen aan haar jeugd. Die speelde zich voor een groot deel af in park Sonsbeek. Geen wonder. Ze werd geboren in het Gemeenteziekenhuis, kwam aan de Zypendaalseweg in de wieg te liggen en verhuisde toen ze anderhalf jaar was naar een woning aan de Sonsbeekweg. Om precies te zijn het huis waar eerder huisarts Hartogs praktijk hield. Haar vader nam die praktijk over.

Frederike: “Als baby werd ik natuurlijk al in de kinderwagen rondgereden door Sonsbeek. En al snel kon ik het park zelf gaan ontdekken. Je ging naar de hertjes, je speelde in de grote wei voor ons huis en maakte er madeliefjeskettingen. Aan de hand van papa of mama liep je over het grote hek dat de afscheiding vormt tussen de grote wei en het wandelpad naast het kleine vijvertje. Je speelde tikkertje en verstoppertje. En er waren echt geweldige plekjes om je te verstoppen!” Volgens haar waren de winters een jaar of veertig geleden veel strenger. “Je leerde achter een stoel schaatsen op de vijvers. We konden heel vaak oefenen. Niet dat daar nou geweldige schaatsers uit zijn voortgekomen. Met sleetje rijden probeerde je van de bult af te eindigen op het ijs. Je riep niet: “Opzij! Opzij!”, maar “Hakken! Hakken!” Natuurlijk is dat typisch Ernems. Maar wat er nou precies mee bedoeld werd?”

Toen ze een jaar of tien was, kreeg de familie Hoogendijk haar eerste hond: Bram, graaf van Sonsbeek tot Zypendaal. De golden retriever werd haar vader cadeau gedaan toen deze als geneesheer-directeur afscheid nam van verpleeghuis De Braamberg. Frederike wandelde heel wat kilometers met Bram door de parken. Niet altijd met evenveel plezier, want soms moest ze gewoon omdat ze aan de beurt was.

1963: Frederike Hoogendijk en haar broer voeren ganzen bij de Zwanenbrug van Sonsbeek.

Met kinderen van haar school, de Van Löben Selsschool (nu: De Wijzer) aan de Dalweg, ging ze bladeren zoeken voor de inrichting van een herbarium. Een barak achter de boswachterwoning in Sonsbeek speelde er een rol in, daar werd natuuronderwijs gegeven. Ook werden er partijtjes gegeven in Sonsbeek, eenvoudig omdat er een prachtig terrein voor de deur lag, op de plaats waar nu het Watermuseum staat. Het gezin ging regelmatig eten bij de Chinees in Sonsbeek, ze kochten gerookte forellen in de toenmalige forellenkwekerij, die nu restaurant Het Aquarium is, verbonden aan het Watermuseum. En er werd nogal eens gemidgetgolfd waar nu de Steile Tuin is. "Gek genoeg ben ik nooit boven op de Belvédèretoren geweest. Misschien kon dat niet eens toen ik nog een kind was."

Frederike Hoogendijk kwam in haar middelbareschooltijd niet vaak meer in park Sonsbeek. Wel toen ze haar eerste echte vriendje had. "Aan het eind van ons eerste avondje belandden we er op een bankje. Mijn vader vond dat ik veel te laat thuis kwam en gaf als commentaar: 'Die jongen heeft zeker niet veel slaap nodig'. Na een studie Spoedeisende Hulpverpleegkundige belandde ze met haar toenmalige vriend in een woning aan de Passavantlaan. Wéér in de directe omgeving van Sonsbeek. Dat hield geen stand en in 1997 leerde ze haar huidige echtgenoot, dierenarts Anjo van Zweeden kennen. Die hield praktijk in Nieuw-Vennep en Frederike moest aanvankelijk heel erg wennen aan het kale polderlandschap en de andere mentaliteit van de mensen in het westen.

In 1999 trouwde het tweetal. Oud-gemeentesecretaris Herman Hofman verbond ze in de echt in de Witte Villa. Zoiets gebeurde daar voor het eerst. Het werd een dag van gemengde gevoelens. De locatie werd mede gekozen omdat haar broer ernstig ziek was. Drie maanden later overleed hij. In de toenmalige boerderij Sonsbeek aan de Parkweg kon gecondoleerd worden. Frederike: "Toch weer die verbondenheid met Sonsbeek."

Rob van Otterloo

Vraag aan de lezers:

Wat betekent die kreet 'hakken! hakken!?' Waarom?

En is dat specifiek 'Ernems'?

Het lijk in de beek

Nee, dat was op zaterdag. Toen werd het lichaam van een onbekende man met veel omhaal uit de Jansbeek gehaald. Een dag later dreef, bijna op dezelfde plek, een vaag, grijs hoopje in het water. Ik had mijn verrekijker nodig om te kunnen zien dat het waarschijnlijk een dode, jonge zwaan was. Na mijn melding bij parkbeheerder Jeroen Glisenaar werd het dode dier de volgende dag opgevist.

Het bleek inderdaad één van de zeven jonge zwanen te zijn. Het dier bleek niets waarneembaars te mankeren. Dat zwanen niet kunnen tellen bleek uit het feit dat het zwanenpaar en hun overgebleven zes jongen tijdens de 'lijkschouwing' gezellig op de stoep langs de beek lagen.

Zwanenpaar

Dit is het derde jaar dat ik getuige ben van een 'verse leg' van dit zwanenpaar. Ieder jaar zie ik het vrouwtje op haar nest zitten aan de veilige kant van de beek, vlak bij de watermolen. Het mannetje houdt de wacht en jaagt alles groter dan een eend de beek uit. En op een dag zwemmen ze dan trots door de beek met een koppel jonge donsjes. Ze blijven niet alleen in het deel van de beek tussen de watermolen en de Sonsbeekweg, maar steken ook de Sonsbeekweg over (zie foto) naar het aansluitende deel van de beek in de Transvaalbuurt. Auto's stoppen eerbiedig, terwijl de familie onverstooraar naar de overkant waggelt. Wie te dichtbij komt – zelfs wie probeert één van de jongen de stoep op te helpen – wordt door pa zwaan sissend weggejaagd. Ook de busbaan wordt regelmatig overgestoken, om ook het laatste gedeelte van de beek leeg te slobberen. De ouders steken alleen hun kop in het water om de bodem af te 'grazen', maar de jongen moeten, als ze nog klein zijn, zelfs op hun kop in het water gaan staan om de bodem te bereiken. Meestal beginnen ze met zes of zeven jongen en naarmate de zomer vordert en overgaat in de herfst worden de jongen kleiner in aantal, maar groter van formaat. Tegen de winter zijn ze net zo groot als hun ouders en grijsbruin van kleur. Zo groot als ze zijn blijven ze volgzzaam als lammetjes. Ze kijken de kunst van het zwemmen, het afslobberen van de bodem en het poetsen van hun veren af van hun ouders. Vorig jaar was ik verbaasd te zien dat pa zwaan één van de jonge dieren consequent de beek uit joeg. Steeds als het jong probeerde zich gezellig bij de familie te voegen, kwam pa sissend op hem af, zodat hij weer de kant op vluchtte. Een IVN-gids vertelde me dat de jonge zwaan een mannetje was. Niks ouderliefde dus. Gewoon vrees voor concurrentie....

Territorium

In wezen doen die dieren niets anders dan gewoon zwaan zijn, maar ze zouden eigenlijk subsidie moeten ontvangen van de VVV. Meerdere malen per dag worden ze gefilmd en gefotografeerd door passanten en gasten van hotel Molendal. Ze schamen zich ook niet om te komen bedelen als

ze mensen op de 'brug' zien lopen. Het mooiste tafereel speelde zich af toen een familie op het talud van de beek ging zitten picknicken en daarbij de zwanen voerde. Na een tijdje stond de hele familie op een afstandje toe te kijken hoe pa zwaan hun picknickmand leegroofde. Het water en de oevers van de Jansbeek zijn hún territorium. Kleine watervogels als eenden en meerkoeten worden gedood en mensen mogen brood komen voeren maar op dankbaarheid moeten ze niet rekenen. Ik hoop nog lang te blijven genieten van dit dagelijkse schouwspel. Daar kan geen theater tegenop.

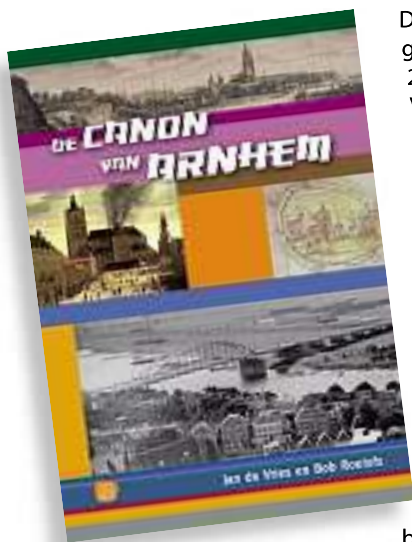
Gerard Herbers
(tekst en foto)

Een nuttige en fraaie kapstok

In 39 hoofdstukken ('vensters') van twee pagina's hebben Bob Roelofs en Jan de Vries de belangrijkste gebeurtenissen in de historie van de stad, de canon, beschreven. Van de vorming van de stuwwal 150.000 jaar geleden tot het ontstaan van de dubbelstad boven en beneden de Rijn omstreeks 1935. De vormgeving is fraai en hoort bij het internettijdperk van kleine spanningsbogen, veel illustraties en zappen tussen korte brokken tekst. Rustig doorlezen wordt daardoor wel belemmerd.

De auteurs hebben bij hun selectie van relevante onderwerpen uit de historie van de stad de Canon van Nederland als basis gebruikt en vertaald naar de stad Arnhem. Rond de lancering van die landelijke canon, opgesteld door de Commissie Van Oostrom, ontstond een discussie over de voor iedere burger noodzakelijke historische basiskennis over Nederland. Zo'n selectie is altijd subjectief en tijdgebonden, maar zo'n kapstok van onze geschiedenis is toch nuttig en nodig.

De Arnhemse auteurs hebben in korte tijd knap werk geleverd. Bob Roelofs had in ons blad van december 2007 zijn ambitie al aangegeven en directeur Jeroen Voskuilen van Bezoekerscentrum Sonsbeek sprak hem daarop aan. Bob haalde historicus Jan de Vries (www.arneym.nl) erbij als medeauteur en er zijn met succes sponsors geworven. Op 22 juni 2008, een half uur voor die historische Arnhemse hagelbui, werd het eerste exemplaar uitgereikt aan wethouder Willem Hoeffnagel. Wie het leest en bekijkt ziet dat het een prima kapstok is voor de geschiedenis van Arnhem en voor discussies over concrete vensters. Prijs € 9,95.

Zien we als Vereniging Vrienden voldoende 'Sonsbeek', in de Canon van Arnhem terug? Aan de aankoop van Sonsbeek door de gemeente in 1899 is een heel venster gewijd. Aan de Jans-

beek als ontstaansbron van de stad met de 10 molens langs de beek als eerste industrieterrein in de middeleeuwen had ook wel een venster besteed mogen worden. Anderzijds mogen we niet klagen over voldoende 'Sonsbeek' in de 'historische parade' van tien lijstjes met tien personen/ gebeurtenissen/ bouwwerken. In acht van de tien lijstjes komt Sonsbeek (inclusief de Jansbeek) één of meer keren voor.

Luuk Broer

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers&Roest
ontwerpers bno drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Winternummer van het Infobulletin verschijnt 21 december. Uiterste datum inleveren kopij: 19 november 2008. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Reden retourzending:

Postcode:

Plaats:

Straat:

Naam:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a,

Retour afzender/adreswijziging

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

